

SIVISTYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 20/2009 vp

Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmis- oikeuspolitiikasta

Ulkoasiainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 9 päivänä syyskuuta 2009 lähettäessään valtioneuvoston selonteon Suomen ihmisoikeuspolitiikasta (VNS 7/2009 vp) valmis-televasti käsiteltäväksi ulkoasiainvaliokuntaan samalla määrännyt, että sivistysvaliokunnan on annettava asiasta lausunto ulkoasiainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- vanhempi hallitussihteeri Joni Hiitola, ope-
tusministeriö
- Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula

- pääsihteeri Tuomas Kurttila, nuorisoasiain
neuvottelukunta
- puheenjohtaja Sampsa Pietilä, Espoon nuori-
sovaltuusto
- johtava asiantuntija Esa Iivonen, Mannerhei-
min Lastensuojeluliitto
- kehittämisspäälikkö Markus Söderlund, Suo-
men Nuorisoyhteistyö Allianssi ry.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- ohjelmajohtaja Georg Henrik Wrede, ope-
tusministeriö
- Hämeenlinnan kaupunki
- Jämsän kaupunki
- Tampereen kaupunki

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Selonteossa käsitellään sivistysvaliokunnan toi-
mialaan kuuluvina mm. lasten ja nuorten oikeuk-
sia sekä eri väestöryhmien oikeutta koulutuk-
seen. Valiokunta käsittelee tässä lausunnossa se-
lonteon kansallista osuutta ja keskittyy ihmisoi-
keuskasvatuksen toteutumiseen Suomessa sekä
erityisesti lasten ja nuorten oikeuksiin ja kuule-
miseen heitä koskevassa päätöksenteossa.

Selonteon kansallisessa osuudessa on käsitel-
ty monipuolisesti perus- ja ihmisoikeuksien to-
teutumista. Kansallista osuutta olisi kuitenkin
tehnyt tavoitteellisemmaksi, jos myös siinä olisi

esitetty yhteenvetona hallituksen sitoumukset
toimenpiteiksi siten kuin kansainvälisessä osuu-
dessa on tehty.

Valiokunta yhtyy selonteossa todettuun siitä,
että ihmisoikeuslähtöinen ajattelu ja ihmisoi-
keusperiaatteet voivat juurtua koko yhteiskun-
taan vain ihmisoikeuskoulutuksen, kasvatuksen
ja tiedotuksen kautta. Oikeus ihmisoikeuskoulu-
tukseen on kansainvälisesti tunnustettu ihmisoi-
keus. Mahdollisimman kattava ihmisoikeusulot-
tuvuus perus- ja keskiasteen opetuksessa sekä
korkeakouluissa vaatii tukseen paitsi suoraan
nuorten kanssa työskentelevien erityis- ja am-

mattiryhmien myös muiden julkishallinnon vi-
ranhaltijoiden kouluttamista.

Suomessa on kansainvälisesti tarkastellen las-
ten ja nuorten oikeuksien toteuttamiselle ja ke-
hittämislle hyviä keinoja ja menettelytapoja,
kuten lapsiasiavaltuutettu ja lapsiasianeuvotte-
lukunta, lasten ja nuorten politiikkaohjelma sekä
uutena järjestelmänä nelivuotinen lapsi- ja nu-
orisopolitiikan kehittämisohjelma.

Perus- ja ihmisoikeuskasvatus

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että YK:n
lapsen oikeuksien toimeenpanon kannalta Suo-
messa on puutteena se, että ihmisoikeuskasva-
tus toteutuu heikosti sekä perusopetuksessa että
lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten
koulutuksessa.

Valiokunta pitää tärkeänä sitä, että hallituk-
sen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjel-
massa 2007—2011 on kiinnitetty erityistä hu-
miota lapsen oikeuksien yleissopimusta koske-
vaan opetukseen ja tiedottamiseen. Ohjelman
mukaan ministeriöiden yhteistyötä ja koordinaa-
tiota yleissopimuksesta tiedottamisesta lisätään
ja yleissopimuksen käsittelyä perusopetuksen
opetussuunnitelmien perusteissa vahvistetaan.

Opetusministeriön asettamassa työryhmässä
valmistellaan parhaillaan ehdotuksia perusope-
tuksen yleisiksi valtakunnallisiksi tavoitteiksi ja
perusopetuksen tuntijaoksi. Valiokunta pitää
välttämättömänä, että perus- ja ihmisoikeudet
ovat opetussuunnitelman perusteissa keskeinen
osa opetuksen arvopohjaa. Lisäksi ihmisoikeus-
kasvatus näkyy opetussuunnitelman perusteiden
oppiainerajat ylittävissä aihekokonaisuuksissa.

Valiokunta pitää valitettavana, että selonteos-
sa ei todeta mitään ammattioppilaitoksissa opis-
kelevien nuorten mahdollisuuksista ihmisoi-
keuskasvatukseen. Asiaa kuvaillaan toisen as-
teen osalta vain lukio-opiskelijoiden kannalta.

Opettajankoulutuksessa perus- ja ihmisoi-
keuskysymysten käsittely sisältyy yleensä kas-
vatusfilosofiaa ja kasvatussociologiaa koskeviin
osuuksiin sekä ns. integroituihin opintokokonai-
suuksiin. Opettajien koulutukseen on kuitenkin

tarpeellista lisätä monikulttuurisuuden kohtaa-
miseen liittyviä opintoja.

Valiokunta pitää tärkeänä, että perus- ja ih-
misoikeuskasvatusta lisätään kaikilla koulutus-
asteilla. Yhdenvertaisuuskasvatuksen tulee olla
osa kasvatusta ja opetusta jo päivähoidosta läh-
tien. Perus- ja ihmisoikeuskasvatus, jossa yh-
denvertaisuus ja toisten kunnioittaminen on tär-
keällä sijalla, ehkäisee myös kiusaamista. Pe-
rusopetuksen opetussuunnitelman valtakunnalli-
siin perusteisiin tulee jatkossa sisällyttää lapsen
oikeuksien opetus. Myös ammatillisessa ja lu-
kiokoulutuksessa, ammattikorkeakoulutuksessa
ja yliopisto-opinnoissa lasten ja nuorten kanssa
työskentelevien opintoihin tulee sisällyttää lap-
sen oikeuksien tuntemusta ja opintoja. Tämä tar-
koittaa myös käytännön taitoja ja osaamista lap-
sen ja nuoren mielipiteen selvittämisessä ja hei-
dän osallistumisensa tukemisessa.

Lasten ja nuorten oikeudet ja kuuleminen

YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuk-
sen (SopS 59—60/1991) 3 artiklan mukaan lap-
sen oikeudet tulee taata kaikille lapsille ilman
lapsen tai hänen vanhempansa rotuun, ihonvä-
riin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliitti-
siin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etni-
seen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen,
vammaisuuuteen, syntyperään tai muuhun seik-
kaan perustuvaa erottelua.

Opetustoimeen kohdistuneissa säästöissä pää-
tösten vaikutuksia sivistyksellisten perus- ja ih-
misoikeuksien toteutumiseen tulisi arvioida ny-
kyistä paremmin. Lasten osallistumismahdolli-
suuksiin perusopetuksessa vaikuttaa muun
muassa ryhmäkoko eli kuinka paljon aikaa opet-
tajalla on syventyä vuorovaikutukseen yksittäi-
sen lapsen kanssa.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen täy-
täntöönpanoa valvova YK:n lapsen oikeuksien
komitea on suosituksissaan kiinnittänyt huomio-
ta lasten palveluiden saatavuuden kuntakohtai-
siin eroihin. Lapsen oikeuksien komitea suosit-
telee, että Suomi ryhtyy tehokkaisiin toimenpi-
teisiin, joilla turvataan kaikille lapsille tasa-ar-
voinen pääsy palveluihin ja palveluiden saata-

vuus heidän asuinkunnastaan riippumatta. Lasten koulunkäyntiä ja hyvinvointia edistävissä palveluissa ja niiden saatavuudessa on tapahtunut heikentymistä. Esimerkiksi tuntikehyksiä on leikattu ja tukiovetusta on vähennetty. Koulukuraattori- ja koulupsykologipalveluiden sekä kouluterveydenhuoltopalveluiden saatavuudessa on suuria alueellisia eroja. Kuntien tulee myös huolehtia opiskelijaterveydenhuollon riittävydestä. Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että etenkin lasten ja nuorten mielenterveyspalveluissa on suuria alueellisia eroja.

Sekä lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten, muiden toimijoiden että päättäjien vuorovaikutustaitoja eri-ikäisten lasten kanssa tulee parantaa. Sen vuoksi tulisi varmistaa eri ammatteihin koulutettavien opintoihin lapsen oikeuksien ja osallistumisen taitojen sisältöjä. Osallistumiseen kasvatetaan kotona. Tästä syystä myös neuvolan perhevalmennuksessa ja muussa vanhempien tuessa on tärkeä vahvistaa vuorovaikutustaitoja ja molemmiin puolisen kunnioituksen asennetta.

Selonteko tekee keskeisen havainnon lasten osallistumisesta ja kuulemisesta koskien todettua, että "Edelleen kuitenkin alakouluissa oppilaskuntia on hyvin vähän" (s. 153). Perusopetuksessa tuleekin tavoitteena olla oppilaiden osallistumisen ja oppilaskuntatoiminnan aktivoiminen alakouluissa. Siihen tarvitaan kansallista tukea ja hyvien käytäntöjen levittämistä. Kunnissa alakouluikäisten vaikuttamisfoorumeita (Lasten parlamentit) on vasta noin runsaassa kymmenessä kunnassa. Alakoulujen oppilaskuntatoiminnan lisääminen tukisi myös lasten parlamenttien perustamista. Kuntien nuorisovaltuustojen osalta tarvitaan myös hyvien käytäntöjen levittämistä niin, että vuorovaikutus kunnan päättäjien kanssa vahvistuu ja nuorten omat prioriteetit välittyvät nykyistä paremmin päättäjille.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että lainsäädäntö ei Suomessa aseta estettä lasten oikeudelle osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Esteet ovat ensisijaisesti aikuisten asenteissa ja toimintatavoissa. Päivähoitolainsäädäntö ei tosin sisällä velvoitetta kuulla lasta, eikä oppilas-

kuntien perustaminen ole perusopetuksessa pakollista. Lisäksi ammatillisen koulutuksen kasvatusavoitteet on laissa tältä kannalta määritelty kapeasti. Lakien muuttaminen näiltä osin edistäisi osallistumisen oikeutta.

Opetuksen järjestäjän tulee aktiivisesti edistää oppilaiden yhteistoimintaa ja osallisuutta kouluyhteisössä. On tärkeää, että lapset ja nuoret saavat myönteisiä osallisuuden, kuulluksi tulemisen ja vaikuttamisen kokemuksia kouluyhteisössä. Oppilaiden tulee voida kokea, että he ovat voineet vaikuttaa kouluyhteisön asioihin. Myönteiset kokemukset vaikuttamismahdollisuuksista kouluyhteisössä vaikuttavat myöhemmän yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen, kuten järjestöosallistumiseen ja äänestysaktiivisuuteen.

Koulun johdon rooli ratkaisee ylipäättään sen, millainen kulttuuri koulussa luodaan suhtautumisessa lasten osallistumiseen. Lapset haluavat vaikuttaa juuri koulun fyysiseen ympäristöön, pihan toimivuuteen, välituntijärjestelyihin ja myös esimerkiksi taito- ja taideaineiden sisältöön. Nämä ovat lasten kouluviihtyvyyteen vaikuttavia asioita, ja juuri kouluviihtyvyydessä Suomessa olisi eniten parantamisen varaa kansainvälisten vertailujen mukaan. Osin tämän tuloksen taustalla on todennäköisesti se, että lapsia ja nuoria ei ole kuultu tarpeeksi koulun arjen toiminnan kehittämisessä.

Entistä enemmän on myös hyödynnettävä lasten ja nuorten asiantuntemusta eri palveluiden kehittämisessä. Esimerkiksi kirjaston asiakkaita huomattava osa on lapsia. Kirjastojen tulee luoda myös hyviä käytäntöjä lasten kuulemisesta esimerkiksi asiakasraatien välityksellä. Samoin vapaa-ajan harrastusten tarjonnan arvioinnissa tulee kuulla lapsia ja nuoria itseään nykyistä enemmän.

Koordinoitu lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikka, jossa palvelut ja tuki esimerkiksi rakentuvat elämäntaari-mallille, on jo monessa kunnassa käytössä. Hallituksen politiikkariihen kannanoton (24.2.2009) mukaan tulisikin laatia selvitys hallinnon rakenteiden kehittämisestä vastaamaan lasten ja nuorten kasvamisen ja hyvinvoinnin kokonaisvaltaiseen hoitamiseen varhaislap-

suudesta työelämään. Lasten oikeuksien toteutuksen turvaamisen kannalta, kaikissa lapsuuden ikävaiheissa, olisi eduksi, jos valtionhallinnon piirissä olisi olemassa selkeä vakituinen taho, joka vastaisi hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan valmistelusta ja koordinoinnista. Jos vertaa lapsen oikeuksia esimerkiksi tasa-arvopolitiikkaan huomaa, että järjestelmästä puuttuu yksi osa. Meillä on lapsiasiavaltuutettu sekä neuvottelukunta, mutta hallituksen tasa-arvopolitiikan valmistelusta ja koordinoinnista huolehtivaa sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikköä vastaava yksikkö puuttuu lapsipolitiikan alueelta. Poliittikaohjelman päätyttyä olisi lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta tärkeää tällaisen rakenteen luominen.

Hallituksen tavoitteena on, että kaikissa kunnissa on vuoden 2010 loppuun mennessä aktiivisessa käytössä erityisesti 5—17-vuotiaiden vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä. Tavoitteen edistymistä ja tähän liittyvää toimeenpanoa heikentää merkittävästi ministeriöiden ja aiheeseen liittyvien muiden toimijoiden hajanaisuus.

Oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Lapsella on POL:n mukaan oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Tämä ei tarkoita pelkästään fyysisistä kouluympäristöä vaan myös kiusaamisvapaata koulua. Opetusministeriö rahoittaa koulukiusaamista ehkäisevää ja vähentävää KiVa Koulu -ohjelmaa. Ohjelma on käynnistynyt syyslukukaudella 2006, ja siitä saadut tulokset ovat olleet myönteisiä. Lukuvuoden 2009—2010 alussa ohjelma on laajentunut valtakunnalliseen käyttöön, ja kaikilla peruskouluilla on mahdollisuus saada maksutta ohjelmaan liittyvä materiaali ja perehdyttämiskoulutus.

Valiokunnan mielestä tulee kehittää myös lisää malleja kiusaamisen vähentämiseksi kouluissa. Koulukiusaamisen ehkäisemiseksi tarvitaan useiden eri toimijoiden panosta ja useita eri malleja, joista koulut voivat valita itselleen sopivimmat. Kiusaamisen ehkäiseminen edellyttää, että kiusaamista ja muuta väkivaltaa ehkäisevä toimintasuunnitelma on jokaisessa koulussa ja oppilaitoksessa ja että työ kiusaamisen ja muun väkivallan ehkäisemiseksi on osa päivittäistä

koulutyötä, johon on osoitettu riittävä osuus koulun henkilökunnan työpanoksesta.

Romani- ja saamelaislasten oikeudet

Romanien alhaisempi koulutustaso verrattuna muuhun väestöön on yksi syy siihen, että romanien taloudellinen ja sosiaalinen asema on keskimäärin heikompi. Opetushallituksen vuonna 2004 valmistuneen selvityksen mukaan romani-lapsilla oli perusopetuksessa muita enemmän poissaoloja, koulunkäynnin keskeyttämisii, koulunvaihtoja ja erityisopetukseen osallistumista. Romanilasten perusopetuksessa havaittuja puutteita on pyritty korjaamaan Opetushallituksen perusopetusprojektissa.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa toimiva romanikielen lautakunta on luovuttanut lokakuussa 2009 opetusministeriölle romanikielen kielipoliittisen ohjelman, joka sisältää useita toimenpide-ehdotuksia romanikielen aseman parantamiseksi.

Saamenkielistä opetusta annetaan pohjois-, inarin- ja koltansaamen kielellä. Perusopetuksessa saamen kieli on osalle oppilaista äidinkieli ja opetuskieli, osalle kieltä opetetaan vieraana kielenä. Myös ammatillisessa ja lukiokoulutuksessa voidaan antaa saamenkielistä opetusta ja saamenkielen opetusta äidinkielenä.

Ongelmana saamenkielisen opetuksen järjestämisessä on, että entistä suurempi osa saamelaisista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, jolloin mahdollisuudet saamen kielen ylläpitämiseen ovat heikot. He jäävät nyt suurelta osin vaille kieliopetusta.

Romani- ja saamelaislasten kannalta yhteinen tarve on lisätä kaikkien oppilaiden opetukseen tietoa kansallisista vähemmistöistä ja alkuperäiskansastamme. Romanilapset kokevat koulun ohittavan liian usein heidän kulttuurinsa äänettömästi. Saamelaisista alkuperäiskansana ollaan samoin hyvin huonosti tietoisia. Tämä lisää stereotyyppioita ja ennakkoluuloja.

Maahanmuuttajien opetus ja koulutus

Selonteon mukaan maahanmuuttajille annettai-siin tietoa ihmisoikeuksista. Maahanmuuttaja-

perheiden kanssa työskentelevien toimijoiden kanssa keskusteltaessa on saatu asiasta toisenlainen käsitys. Kotouttamisessa tulee kielikoulutuksen rinnalla vahvistaa tiedon jakamista suomalaisen yhteiskunnan perhe- ja lapsioikeuden perusteista ja lapsen oikeuksista maahanmuuttajille heidän omalla kielellään. Mieluiten tämän pitäisi tapahtua heti ensimmäisinä maahantulopäivinä. Tarve koskee kaikkia maahanmuuttajia heidän työmarkkina-asemastaan riippumatta.

Opetuksella ja koulutuksella on keskeinen merkitys maahanmuuttajien syrjäytymisen ehkäisemisessä. Maahanmuuttajaoppilaiden oman äidinkielen säilyttämistä ja kehittämistä on tärkeää tukea, jotta saavutettaisiin toiminnallinen

kaksikielisyys. Maahanmuuttajien oman äidinkielen opetuksen aseman parantaminen on esillä valmisteilla olevan opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä. Opetusministeriö on syyskuussa 2009 hyväksynyt maahanmuuttopoliittiset linjaukset, joihin sisältyy useita kehittämisvoitteita mm. maahanmuuttajien opetuksen ja koulutuksen kehittämiseksi.

Lausunto

Lausuntonaan sivistysvaliokunta esittää,

että ulkoasiainvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 11 päivänä joulukuuta 2009

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Raija Vahasalo /kok
 vpj. Tuomo Hänninen /kesk
 jäs. Outi Alanko-Kahiluoto /vihr
 Paavo Arhinmäki /vas
 Anneli Kiljunen /sd
 Sanna Lauslahti /kok
 Jukka Mäkelä /kok

Lauri Oinonen /kesk
 Tuula Pelttonen /sd
 Tuomo Puumala /kesk
 Leena Rauhala /kd
 Pauliina Viitamies /sd
 vjäs. Ilkka Kantola /sd
 Pertti Virtanen /ps (osittain).

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marjo Hakkila.